

נסיונות רפואיים בגוף החי *

הרב עמנואל יעקובוביץ

נושא הדיון הוא: עד כמה מותר, או חייב, היחיד להקדיש עצמו לטובת החברה. עד היכן ראוי לדרוש מן היחיד, או להתיר לו, לסכן את חייו, אפילו סכנה כלשהיא, כדי לעזור לאנושות ע"י תרומתו למחקר רפואי, או לבדיקת טפולים וסמים חדשים.

נסיונות רפואיים על בני אדם — הן ברשותם והן אפילו שלא ברשותם — נעשים כעת כמעשים בכל יום וכבר נשפך הרבה דיו בעתונות מקצועית ופופולרית. אולם לפי ידיעותי עוד לא נדונה השאלה די צורכה עפ"י ההלכה, ובודאי לא הצלחנו עד עתה לפרסם את דעתה של היהדות הנאמנה על בעיה חשובה זו.

אמת היא, שגם בהתנקשות המרה לגבי ניתוח המתים כבר עלתה שאלה דומה על שולחן ויכוח פומבי, אבל עקר הבעיה, איך להתייחס כלפי צורכי הצבור לטובת הרפואה, עוד לא קבלה הבהרה וברור כראוי.

לגבי נסיונות רפואיים באדם חי, יש כללים יסודיים בהלכה ובמחשבת ההלכה. ראשית וקודם כל, לכל חיי אדם יש חשיבות אין סופית, למעלה מכל ערך. והיות והאין סוף לא ניתן לחלוקה, כיון שכל חלק וחלק בשאר אין-סופי, לכן אי-אפשר לחלק את ערך החיים ולומר שלחיים של עשר שנים, או אפילו שעה אחת, יש פחות חשיבות מלחיים של שבעים שנה. או שלאדם בריא ופעיל יש יותר ערך מלחולה או גוסס הנוטה למות. כל זמן, שעוד נשמת החיים בו, הרי הוא בעל ערך אין-סופי, ויש לו חשיבות כמו לכל אדם אחר. ולכן, בלשון הזהב של הרמב"ם: "אחד ההורג את הבריא, או את החולה הנוטה למות, ואפילו שהרג את הגוסס, נהרג עליו". זאת אומרת, הרוצח נהרג עליו. וכמו שאי-אפשר לחלק את האין-סוף, כך אי-אפשר להכפיל אותו ולומר, שערך של מיליון בני-אדם הוא יותר מערך של אדם אחד, אלא, בלשון המשנה: "כל המציל נפש אחת — כאלו הציל עולם מלא". כלומר, החיים של אדם אחד הם בדיוק יקרים כמו החיים של עולם מלא, של האנושות כולה, ומשום זה אסור בדרך-כלל למסור אפילו נפש אחת להריגה על ידי נוגשים, כדי להציל בזה שבויים אחרים, אלא יותר טוב שימותו כולם בידי החוטפים משניתן אפילו אחד מהם להריגה.

שוב אצטט את פסק הרמב"ם: "אם אמרו להם עכו"ם תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרגו כולכם, יהרגו כולם ולא ימסרו להם נפש אחת מישראל".

שנית — ובעקבות האמור, אנו חייבים להציל את החיים בלי להתחשב במחיר, ובלי התחשבות אם תוצאת המאמצים כרוכה עם כמה ספקות, שהרי

---

* מתוך הרצאה בבי"ח שערי-צדק, בערב הזכרון ליום השנה השניה לפטירתו של ד"ר פ. שלינגר ז"ל, ב' אלול, תש"ל.

אפילו בשביל ספק פקוח-גפש, דוחים כל מצוות שבתורה חוץ מע"ז, שפיכות דמים וגילוי עריות מטעמים ידועים. לכן במקרים גוואשים מותר וחייב להשתמש ברפואות וטפולים, שתועלתם מוגהת בספק, כל זמן שאין לנו תרופה ידועה ובחוגה, שיש סכוי-מה להצלחתה.

שלישית — בעוד שמצוות פקוח גפש חלה על כל אדם, שבידו להציל את חברו מסכנה, וכל המונע הצלה מחברו עובר על "לא תעמוד על דם רעך", בכל זאת יש מחלקת בין הראשונים, עד כמה רשאי או חייב אדם לסכן את חייו כדי להציל את הזולת. על כל פנים, במקום שאין סכנה להצלת חברו, החיוב להוציאו מידי סכנתו הוא בלי כל תנאי או הגבלה.

רביעית — כבר ציינתי, שאין הבדלים בערכי החיים בין אדם אחד לאחר. על כן אין לנו רשות להקריב חיי בעלי מום בגוף או בגפש יותר מחיי בריאים, כי תורה אחת להם ודין דיחוי כל מצוות במקום פקוח-גפש חל בכלם, בלי שום הבדל.

חמישית — כמו שאסור להציל את עצמו ע"י שפיכת דמים של זולתו, מטעם הסברא "דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי מדמא דחברך", כלומר, מה ראית שחייד יותר יקרים מחיי חברך, כך גפסק להיפך, בראשונה בהגהות מיימוני, שאומרים "מאי חזית דמא דחברך סומק טפי מדמא דידך". ולכן גם אסור למסור את עצמו, ז"א אם ודאי ימות, כדי להציל את חברו, ש"בכל מקום אין דוחין גפש מפני גפש" — כלשון המשנה באהלות.

ששית — אין אדם רשאי לוותר על חייו, ואפילו לגבי קדוש השם פסק הרמב"ם, ש"כל מי שנאמר בו יעבור ואל ייהרג — ונהרג ולא עבר, הרי זה מתחייב בגפשו". כלומר, רק כשההלכה דורשת מסירות גפש לקדש שם שמים, או ראוי לוותר על חייו, אבל אחרת — כשאינו מצווה — גם אינו רשאי למסור את גפשו.

בעוד שקיימת מחלוקת הפוסקים בדין זה, ודעת הטור והשו"ע אינו כן, הרי חולקים הם רק בענין של קדוש-השם, אבל בלאו הכי, כולי עלמא מודים, שאין לאדם בעלות על חייו, ואסור לו למסורם בהתנדבות.

שביעית — כמו כן אסור לאדם לחבל בעצמו גפש חברו, כיוון שגוף האדם הוא קניינו של הקב"ה, וכל חבלה בו מותרת רק לתועלת הרפואה, כמו נתוח או אפילו הסרת איבר שלם, אם זה מועיל לרפואת גפשו. ומעניין שלפי מקור עתיק במדרש ובראשונים, לא מל אברהם אבינו את עצמו עד שהגיע לגיל מאה, אע"פ שקיים כל התורה טרם שנתנה, ומצוות מילה בכללה, אלא שלא רצה לחבל בעצמו כי אם במצוות בוראו מפורשת. ואילמלא לא היה מצווה, היה נתוח המילה אסור לנו.

שמינית — כבר ציינתי, שאסור לאדם לוותר על חייו. לכן לפי הדין, כשהחולה מסוכן וזקוק לאיזה טיפול או גתוח, עושים בו כפי הוראת רופאים, אפילו בעל-כורחו, ואין צריכים לקבל הסכמתו. הרופא חייב לרפאות לפי ראות עיניו ואינו חושש לדעת החולה, אפילו צווח ואמר, שמעדיף את המות מחיים של צער ויסורים. וכדאי להזכיר כאן דברי ר' יעקב עמדין בספר מור וקציעה על אורח חיים: "כשיש לרופא ידיעה ודאית והכרה ברורה ועושה תרופה בדוקה ממורה, ודאי לעולם כופין לחולה המסרב במקום סכנה בכל ענין ואופן, דמן התורה לרופא — לרפאותו, כגון לחתוך איבר ... כל כהאי גוונא ודאי עושין לו, ואפילו בעל כורחו, משום הצלת נפש... ועושים כל דבר להצלת נפשו, וכל אדם מוזהר על כך משום "ולא תעמוד על דם רעך", ואין הדבר תלוי בדעתו של חולה".

תשיעית — במקרה של חולי שיש לו ברירה, או להמנע מטפול וימות אחר זמן, או לעשות בו טפול או גתוח, שספק יועיל וספק ימות מיד, אם לא יצליח, אזי, לפי הפוסקים, עדיף יותר לנסות לרפאות ברפואה שאינה בטוחה, אפילו אם הספק אינו שקול לטובתו, בתנאי שרוב מומחים הנשאלים מייעצים לו לעשותה, כדי להציל את החיים. במצב גואש יותר טוב "קום ועשה", אפילו אם יש חשש שעל ידי זה ממהרים מיתתו, מ"שב ואל תעשה", וימות ודאי ממחלתו מחוסר טפול.

ואחרון — האסור של צער בעלי חיים אינו חל במקרה שיש בו משום רפואה.

הערת העורך: ראה להלן עמ' 270 — 272 ובמקורות שציינו שם.

וכשאני לעצמי, הנני חושב את ההשתדלות הטבעית במה שנוגע לבריאות למצוה וחובה וכאחת החובות להשלמת צורת האדם, אשר הטביע היוצר ביה במטבע עולמו. ומצינו מאמוראים, שהלכו אצל רופאים מאומות העולם ומינים להתרסא. והרבה מן הצמחים ובעלי חיים ומוצקים, שנבראו לצורך רפואה, וגם נבראו שערי חכמה, שניתן לכל לחשוב ולהתבונן ולדעת.

אם כי יש דרך בדרכי השם יתברך לדלג על הטבע, וכל שכן על רוב השתדלות בה, מכל מקום צריך לפלס מאד, כי שתי הנטיות מקו האמת המדויק אינן ישרות, אם לבטוח יותר ממדרגת הבטחון שהגעתי אליו באמת, ואם להאמין בהשתדלות יותר מדאי.

(קובץ אגרות של החזון איש, חלק א', אגרת קל"ו).